

Angyalok a bibliodráma színpadán

Tanulmányomat nem azzal kívánom kezdeni, hogyan dolgozom vezetőként olyan történetekkel, melyekben angyalok szerepelnek, és hogy ez milyen nehézségeket és kihívásokat jelent technikailag és módszertanilag. Vizsgálati módszerem, hogy azt tegyem a fókuszba: mit láttam és tapasztaltam vezetőként? Kifejezetten és kimondottan a csoporttagokból indulok ki: mit tudnak tárgyszerűen az angyalokról, hogyan formálják meg őket, milyen kép rajzolódik ki a példák alapján? Mindezt az elmélet síkján reflektálva igyekszem bemutatni.

Az angyalok bibliodramatikusan megjelenítését vizsgálva indokoltnak látszik azzal a gondolattal kezdeni, hogy a történések szempontjából fontos, hogy egy bibliodráma-találkozóra milyen testi-lelki kondícióban, hangoltságban érkeznek a résztvevők. Emellé társul az, hogy milyen tárgyi ismeretekkel rendelkeznek a Bibliát, a hit dolgait illetően. Természetesen nincsen semmiféle kíváncsi a vezetőkről a csoporttagok felé a tekintetben, hogy mennyit kell tudniuk a Bibliából vagy a Bibliáról, aminthogy nyilván hitük mértéke vagy jellege sem lesz vizsgálat tárgya – azt szoktuk mondani, hogy az egyetlen „követelmény” a nyitottság a Biblia üzenete és a többiek iránt. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a vezetők – ismerve a csoport összetételét, jellegét már rendelkeznek valamiféle rálátással a tagok élet-történetére, hátterére – így a készüléskor számolnak a csoport tagjainak tárgyi tudásával is. Nyilvánvaló, hogy valamennyi találkozó esetében a vezetők kötelessége megadni a bibliai kortörténetre vonatkozó tudnivalókat és minden ismeretet ahhoz, hogy a résztvevők képesek legyenek nemcsak szerepet választani, hanem a szerepet fölvenni. (Remélem, a bemutatott példák bizonyítják majd, hogy mennyire

nem teológiai tudástól függ az angyalszerep megformálása, vagy hogy mennyire szorosan összefügg az istenkép az angyalképpel.)

Tehát a csoport tagjai magukkal hozzák mindazokat az ismereteket és benyomásokat, amelyeket az élet legkülönbözőbb területeiről szedtek össze. Idetartoznak a kulturális termékek, a műalkotások is. *Jacob Levy Moreno*, a pszichodráma megalkotója ezeket „kulturális konzerveknek” nevezi: ezek „kreatív teljesítmények eredményei, különböző területeken”. Idesorolja a művészi-kulturális konzerveket, amelyek „filmek, könyvek, partitúrák, költemények, regények, de épületek stb. is” lehetnek.¹ Mindezek tehát azok a tudást, ismereteket hordozó információk, benyomások, lenyomatok, amelyek az idők folyamán belénk épültek, és amelyek egy adott pillanatban mozgósíthatók, előhívhatók.

Mi a tapasztalat az angyalok esetében? Mit tudnak róluk a csoportokban megjelenők, milyen elgondolásaik vannak róluk? Ha szétválasztjuk a hittani ismereteket és a kultúra világából eredő lenyomatot, azt mondhatjuk, hogy az angyalokról a következőket tudják:

- Isten feltétlen szolgálói, követői, küldöttei;
- részesednek a tudásából;
- kizárólag parancsra (Isten utasítására) cselekszenek;
- élnek azzal a képességükkel, hogy nincsenek térhez-időhöz kötve (szabadon mozognak a helyszínek között);
- láthatatlanok, de adott pillanatban meglátja őket az, akihez küldték.

Név szerint Gábor – vagy más formában Gábor – a legismertebb angyal (ez nyilván a Lukácsnál olvasható gyermekségtörténet közismertségével magyarázható), de elhangzik Mihály/Mihály neve is, és időnként Rafaelé.

¹ Zeintlinger, Karoline Erika: *A pszichodráma-terápia tételeinek elemzése, pontosítása és újrafogalmazása J. L. Moreno után*. Budapest, 2005, Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet – Párbeszéd (Dialogus) Alapítvány, 194.

Ha a műalkotásokat tekintjük, a reneszánsz és a barokk festmények hatalmas száma nyújt kiindulási pontot – az viszont érdekes, hogy a dramatikus megjelenítés módjára mintha nem hatna az, hogy az angyalokat szárnyakkal vagy anélkül ábrázolják. Tágabban értelmezve az erről a területről eredő impulzusokat *Sarkady Kamilla* találóan állapítja meg erről a jelenségről: „Megdöbbenő, hogy szinte mindegy, hogy művészi alkotásról vagy jelentéktelen ábrázolásról van szó, az emlékezet mindegyiket képes megőrizni.”²

Az irodalom területéről is megmaradnak benyomások, kifejezések, talán az egyik legtalányosabb *Pilinszky János Mielőtt* című, a végítéletet leíró versében olvasható: „s az angyalok, a mennyek állatai fölütik a világ utolsó lapját”.³ Vajon mit jelent ez? Miért a *mennyek állatai* az angyalok? Mit akar jelenteni égi és földi e brutális ütköztetése? Hol foglal helyet ez a kifejezés az „angyal” szónak a szakrális tartalomtól a profán jelentésig tartó útján? (Úgy vélem, méltatlan lenne a költőhöz, ha megfogalmazását az állat alakú kerubokkal és szeráfokkal magyaráznánk.) Mennyire ennek szöges ellentétéként képzelet el az angyalokat *Rainer Maria Rilke* egy statikus képben: „Egymáshoz mind hasonlít egyként; / s az Úr kertjének hajlatán / hallgatnak, néma hangközökként / az Ő hatalmas dallamán.”⁴

Érdekes elméleti kérdés annak vizsgálata, hogy melyik kategóriába sorolható az angyal szerep, besorolható-e egyáltalán, vagy – hasonlóan Isten és Jézus szerepéhez – besorolhatatlan, mert transzcendens főszereplőként az angyal fölötté áll a szerepkategóriáknak? A bibliodráma kapcsán *Sarkady Kamilla* így fogalmaz a transzcendens szerepekről: „A transzcendens szerepek lehetővé teszik, hogy túllássunk a szereplő viselkedésén, és megértsünk valamennyit abból, ami a viselkedés mögött van...”⁵ Példái között – egyebek mellett – szerepel Noé, akivel Isten szövetséget köt, az álmot látó Jákob, a Góliátot legyőző Dávid, Dániel, aki megmene-

kül az oroszlánok verméből, és Mária, aki igent mond a hírré. Ha transzcendens szerepeket keresve olyan történeteket veszünk elő, amelyekben angyal szerepel, azt látjuk, hogy az angyal valójában Isten „meghosszabbított keze”, ha úgy tetszik, helyette cselekszik. Az angyali üdvözlétnél ő hozza a csodás hírt, ő adja tudtára Zakariásnak az utód már lehetetlennek gondolt születését, ő menti ki Pétert a börtönből. Egy angyal – Rafael – rendezi el az ószövetségi Tóbiás dolgait, angyalok tesznek bizonyosságot az üres sírnál Jézus feltámadásáról, angyal menti meg Hágárt és Izmaelt a pusztában. Nem ők teszik a csodát, de közvetítik annak ígérését vagy tényét a kiválasztottaknak. Velük kapcsolatban nem csupán arról beszélhetünk itt, hogy túllátunk a szereplők viselkedésén, hanem azt látjuk, ami a velük történeteken túl van, valójában Őt látjuk, aki a történetek mögött van. Ebből a nézőpontból az angyal hírnök és küldött, és mint ilyen, nem szorítható be egyik szerepkategóriába sem.

Beszéltünk arról, milyen tudással, ismerettel érkeznek a csoporttagok a csoportalkalomra, és hogy milyen szerepet kínál számukra az angyalok megformálása. Vessünk most egy pillantást arra, milyen módon történik megjelenítésük, azaz hogyan öltönek testet a színpadon. Nyilvánvaló, hogy a bibliodrámaiban minden és mindenki megjeleníthető. Nemcsak az emberi személyek, hanem tárgyak – mondjuk annak a háznak a kapuja, amelyet a tékozló fiú elhagy, vagy egy kő, amelyre letelepszik, hogy erőt mérítsen, mielőtt elindul apja háza felé. Természetesen fogalmak és érzések is eljátszhatók – a törvény, mely arra kötelezi Lábánt, hogy elsőként Leát adja feleségül Jákobhoz, vagy Péter megdöbbenése és ellenállása a tisztátalan állatok láttán Koméliusz házának tetején. Így tehát az angyalok is szereplői lehetnek a játéknak, méghozzá a színjáték szabályai által megkövetelt módon.

A dramatikus megjelenítésekből az ember általi ábrázolás az eljárás lényege. Nemcsak ember ember által történő ábrázolása, hanem – té-

2 Sarkady Kamilla: Gondolatok a bibliodramatikuss szerepről. In Nyáry Péter – Sarkady Kamilla (szerk.): *Bibliodráma*. Budapest, 2008, Harmat Kiadó, 59. ■ 3 Pilinszky János: *Összegyűjtött versei*. Budapest, 1987, Szépirodalmi Kiadó, 88. ■ 4 Rilke, Rainer Maria: Az angyalok. (Nemes Nagy Ágnes fordítása.) In uő: *Válogatott versek*. Budapest, 1961, Magvető Kiadó, 100. ■ 5 Sarkady Kamilla: Gondolatok a bibliodramatikuss szerepről, i. m. 57. (Lásd a 2. lábjegyzetet.)

mánknál maradván – egy angyal ember által való ábrázolása is. *Nacsinák Gergely A liturgia mint ikon* című írásában alaposan körüljárja a kerubok „rejtelmesen”, „titkosan”, „misztikus módon” való megjelenítésének kérdését. Az angyali erők ábrázolása kapcsán elmondja: „Habár a teológiai tanításban (...) »testetlennek« vallják őket, ábrázolhatóságuk mégsem válik polémia tárgyává.”⁶ Ugyanez mondható el az angyalok bibliodramatikusan megjelenítéséről is: nem jelent gondot, hogy hús-vér, testtel rendelkező személyekben „ölt testet” egy csak szellemi létező. Nem okoz problémát, hogy férfi vagy nő játssza el ezt a szerepet, vagy hogy milyen életkorú az, aki magára veszi. Hasonlóképpen ahhoz, ahogyan Isten megjelenik a játékokban: egészen emberi alakban a Teremtés könyvének első tizenegy fejezetében elbeszélte történetek eljátszásakor, vagy ahogyan Jézust jelenítik meg a különböző történetekben. Az eljátszásban mindenki számára világos, hogy kizárólag annak a személynek a számára válik láthatóvá az angyal, akihez köze van. Egy jelenetben tehát ott lehet és tevékenykedhet a szereplő mellett, a többiek számára minden nehézség nélkül láthatatlan tud maradni – legföljebb olyan megnyilvánulások hangzanak el, amelyek arra utalnak, hogy a többiek érzik valami más erő jelenlétét („milyen megmagyarázhatatlan érzés van most rajtam”, „mintha valami ismeretlen erőt éreznék itt”, stb.).

Érdekes lehet arra is figyelni, hogy milyen eszközök segítségével kel életre az angyal. A bibliodramában minimális jelzéssel élünk – egy-egy kendő, sál vagy szövetdarab tesz ehhez jó szolgálatot. Általában fehér színű jelmezt szoktak választani az angyalt játszóknak – a szimbolika önmagáért beszél –, a vállukra vetve, vagy egész testüket eltakarva. Ritka az, amikor az arcukat is elfedik. Ha igen, ebben sokkal inkább a sejtelmesség fokozásának vagy a láthatatlanság jelzésének szándéka nyilvánul meg, mint valami tudatos koncepció. Ilyen jellegű megjelenítésben szoktunk találkozni a feltámadt Jézus alakjával is, akár Tibériás tavának

partjánál, akár az emmauszi történetben, amikor eltűnik az útítársak szeme elől. Alkalmanként ugyanígy jelenhet meg a színpadon az Úr alakja, sokszor letakart arccal.

Nézzünk konkrét példákat az angyalok megjelenésére a bibliodráma-játékban!

Vizonylag sokszor szoktuk játszani Zakariás történetét Lukács evangéliumából. Hol az elbeszélésben megjelenő téma – például a remény –, hol az egyházi év adventi szakasza indokolja ezt. Eltérő jellegű szerepmegformálásokat mutatok be e történet megjelenítése kapcsán.

Egy igen vegyes összetételű csoportban, ahol gimnazisták és egyetemisták mellett felnőttek is voltak, a remény volt a hívószó. Az összejövetel elején mozgással erre a témára melegítettük a csoportot, majd azt kértük tőlük, válasszanak szimbólumot, amely kifejezi számukra a reményt. Zakariás szerepét egy negyven év körüli, háromgyermekes családapa alakította, Erzsébetet pedig egy egyedülálló felnőtt nő. Az angyal szerepét egy tizenhét éves, harmadikos gimnazista lány választotta, azzal a motivációval, hogy szeretné megélni, milyen is lehet Isten nevében járni. Az ő szimbóluma a becsukott, redőnnyel lezárt ablak volt, amely a nem ismert jövőt jelképezte számára: „Milyen lesz a jövő?” – ez foglalkoztatta. Az első kép Zakariásék házában játszódott, amikor is Zakariás útra kelése előtt beszélget Erzsébettel. Vívódó és hiteles párbeszédük végén Zakariás azt mondja (bizonytalansággal): „Még nem beszélünk meg mindent.” Erzsébet pedig ezt feleli (fáradtan): „Már mindent megbeszélünk.” Az interjúval már szerepbe helyezett, jelenetére váró angyalon egyre inkább érződik a feszültség, látszik, hogy nem érti, mi folyik a házaspár között, mi van a mélyben. Alighogy a második, templomi képből Zakariás hozzákérdezhetne az áldozat bemutatásához, mielőtt bármit is mondhatna, az angyal azonnal megjelenik, és teljes magabiztossággal, küldetése teljes tudatában elmondja neki a hírt. A meglepett, szólni alig tudó, léleklében teljesen a papi szolgálatra koncentrált Zakariás ennyit mond:

6 Nacsinák Gergely András: *A liturgia mint ikon*. In *A liturgiáról ökumenikus megközelítésben*. Pápa–Budapest, 2007, Pápai Református Teológiai Akadémia – L'Harmattan, 104.

„Milyen gyerekről beszélsz? Hol van az már?” Az angyal erre dühös lesz, és így csattan föl: „Zakariás, nem szégyelled magad?” Fejére olvassa hitetlenségét, és elmondja, milyen büntetés jár ezért. A játékot követő feldolgozó körben a lány elmondja, hogy Isten küldöttének mindig hinni kell, az ő szavában nem lehet kételkedni. Világos, hogy itt a csoporttagok életkori és élethelyzeti különbségén túl a kislány istenképe és szilárd hit utáni, a jövőbeni boldogság iránti vágya jelent meg ilyen formában: az istenkép tükröződik az angyal alakjának megformálásában. Ugyanakkor megjelenik a kétség is, erős párhuzamot alkotva Zakariás élethelyzetével: mennyire van jelen a remény a jövőmben?

Egy másik csoport huszonöt és harmincöt év közötti felnőttekből állt. Az adventi időben a várakozást tettük a fókuszba, erről készítették rajtot a résztvevők. Zakariás szerepét egy házasságra készülő férfi, Erzsébetét egy fiatal nő választotta. Az angyal szerepére azonnal lecsapott egy fiatal gyógypedagógus lány. A Zakariás házában lefolyt párbeszédet férj és feleség között empátiával hallgatja a színen kívül. A Zakariást játszó csoporttag felfogásában a pap ezt az egyszeri, kivételezett alkalmat használja föl, hogy gyermekért könyörögjön. A templomi jelenetben az angyal megértően viszonyul Zakariás kérdéseihez, láthatóan átérzi, milyen nehéz a hír Zakariás számára. Mutatóujja finom mozdulatával megérinti a pap száját, sokkal inkább jelként, mintsem büntetés gyanánt. A játékban végig jelen van, akkor is, amikor hazaérve Zakariás jelbeszéddel elmutogatja feleségének, mi is történt vele. Az angyal vezeti a magzat Jánost Erzsébethez, és az ölébe helyezi. A gyermekvárás időszakában – amikor a szomszédok jóindulatúan-rosszindulatúan kommentálják az eseményt – támogatóan áll Zakariás mellett. János születése után az előbbihez hasonlóan könnyed érintéssel „szabadítja föl” Zakariás ajkát, és ott van a templomban zajló névadáson is. Ez utóbbi eseményt a körülállók nem csoda-

ként élik meg, inkább az köti le őket, hogy miért János a gyerek neve.

A szerepvisszajelzésben az angyalt alakító Rozi elmondja: „Hiába tettem csodát, nem akarták elhinni. Onnan főntről minden olyan biztosnak látszik. Fáj, hogy az emberek ezt nem érzik.” Rozi egy ötgyermekes család első gyermeke, apja alkoholbeteg. Szerepfarmálásában nyilvánvalóan megjelent az a tapasztalata, hogy az életben vannak gondok, és erre éretten reflektált. Segítői identitása jelent meg abban, ahogy végig részt vett a játékban. Átéltette az *ég és föld közötti különbséget*, de nem nyilatkozott elítélően az emberi látásmódról. Ez a megértő, elfogadó attitűd emlékezetünkbe idézheti Claus Westermann megállapítását, miszerint az angyalokat „nem lehet élesen megkülönböztetni magától Istentől”.⁷

Még mindig az előbbi történetnél maradván számolok be arról a többször átélt tapasztalatról, „hogy nagyon sokat adhat, ha ezt a történetet tézisdrámaként játszhatjuk el, annak megértésére, miért kellett Zakariásnak megnémulnia”.⁸ A tézisdráma mint bibliodramatikus játékközpont elnevezése arra utal, hogy itt a „játék célja, hogy világossá tegye az isteni és az emberi gondolkodás közötti különbséget”.⁹ Ilyenkor a csoport két részre oszlik, és mindkettő eljuttatja a történetet: az egyik úgy, ahogyan le van írva a Bibliában, a másik változatban azonban Zakariás nem veszíti el a hangját. „Minden esetben az történt, hogy ebben az utóbbi – nevezzük így – »emberi« változatban Zakariás, a józan ész szabályainak megfelelően falujába visszatérve mindenkinek boldogan elmeséli, hogy sok év után végre gyereket várnak. Ebben az emberi észjárás szerinti variációban Zakariást senki nem veszi komolyan, inkább bolondosnak vélik.”¹⁰ Az egyik ilyen, emberi gondolkodás diktálta variációban, a helyzetnek teljesen megfelelően az angyal parancsa az volt Zakariás felé, hogy induljon haza, és először is mondjon el mindent a feleségének. „A Zakariást játszó személy utólag azt jelezte vissza a szerepéből, hogy

7 Westermann, Claus: *Isten angyalainak nincs szárnyuk*. Budapest, 2000, Kálvin Kiadó, 58. ■ 8 Nyáry Péter: Úton Zakariással – avagy egy bibliai történet többféle képpén. In Nyáry Péter – Sarkady Kamilla (szerk.): *Bibliodráma*, i. m. 122. (Lásd a 2. lábjegyzetet.) ■ 9 Sarkady Kamilla: A bibliodráma módszertana. In Nyáry Péter – Sarkady Kamilla (szerk.): *Bibliodráma*, i. m. 34. (Lásd a 2. lábjegyzetet.) ■ 10 Nyáry Péter: Úton Zakariással..., i. m. 122. (Lásd a 8. lábjegyzetet.)

ezt nagyon nehéznek találta, és legszívesebben megnémult volna.”¹¹ Tehát az emberi meggon-
dolások kontextusában „működő” angyal egész
természetesen emberi módon tette a dolgát.

Tovább vizsgálva az angyalok bibliodramati-
kus megjelenítésének lehetőségeit a következő
példa egy egyházközösség imádságról szóló
lelkinapjáról való. Itt például olyan kérdések
merültek fel, hogy miként hat az ima, van-e ér-
telme, segít-e, és ha igen, mikor. Úgy gondoltuk,
hogy az Apostolok cselekedeteiből Péter börtön-
ből való szabadulása megfelelő lesz ahhoz, hogy
ezekkel a kérdésekkel tovább dolgozhassanak a
részvevők. Azt olvassuk, hogy miközben Péter
erős őrizet alatt raboskodott, addig „az egyház
állandóan imádkozott érte az Istenhez” (ApCsel
12,5b). Végül Isten angyala csodás módon kisza-
badítja a rabságból.

Az angyal szerepét egy fiatal nő – nevezzük
Juditnak – vállalja, aki már többször játszott an-
gyalszerepet. Az angyal mint jelenség megfog-
hatatlansága vonzza: az egyetlen biztos pont
számára az, hogy az angyal Isten közelében van.
Kiválasztja azt az eszközt is, amely a működésé-
ben segíti, ez pedig a fény; erre a szerepre egy
szintén fiatal nőt hív be – ezzel tulajdonképpen
megkettőzi a szerepet. Mindketten fehér színű
anyagot választanak jelzésszerű jelmeznek. A
két helyszín – a börtön és Mária háza, ahol a hí-
vek összejönnek – közti területen telepszenek le
a parkettára. Az interjúban az Ariel nevet vá-
lasztja magának. Elmondja, hogy egy-egy villa-
násnyi az az idő – nem tudja, mit jelent ez a
szó, de sokszor hallja a földön az emberektől –,
amelyet egy-egy megbízás alkalmával a földön
tölt. A feladat, amellyel megbízzák, földi szem-
mel nézve sokszor nehéz, de számára nem,
mert az a tapasztalata, hogy Isten mindenható,
és az akarata mindig teljesül – bár ennek mód-
ját ő angyalként nem mindig tudja előre. A fény
azt mondja, hogy ő az angyal ottlétének meg-
nyilvánulása. Az veszi észre, akinek ehhez van
érzéke, vagyis hite. Minél igazabban, minél in-
kább a szívükből imádkoznak, annál jobban ér-
zik a jelenlétét. Ezt vezetőként hallva az a gon-
dolatunk támad, hogy az angyal mint testet öl-

tött imádság váltja valóra a közösség szándékát
és vágyát, azt cselekszi, amiért imádkoznak.

A játékot a leírtaknál korábról indítjuk, Pé-
ter elfogatásától. Az angyal akkor lép színre,
amikor a közösség imádkozni kezd: egyenként
megsimogatja a kendővel a fejüket. Ezt követő-
en többször próbál bemenni a börtönbe, de ez
nem sikerül neki, mert a vaskaput alakító férfi
egész egyszerűen nem engedi át. Akkor sikerül
bejutnia, amikor a hívek ételt visznek Péternek,
és bebocsátást nyernek. Ekkor ő is bemegy, és
ott marad Péter mellett. A fény végig az imád-
kozó gyülekezet mellett van, áldó és könyörgő
mozdulattal kíséri az énekelt és mondott imá-
kat. Adott ponton az angyal megkísérli megsza-
badítani Pétert bilincseitől – ezeket is egy erős
férfi játssza –, de sikertelenül. Továbbra is Péter
mellett marad. A játék ekkor váratlan fordulatot
vesz: a börtönőrök vezetője szabadon bocsátja
Pétert, így akadály nélkül jutnak ki a börtönből.
A feldolgozó körben a katona elmondja, hogy
egyfelől a hívek fáradhatatlan imája, másfelől a
Péter mellett kitaró angyal gyakorolt rá olyan
hatást, hogy kénytelen volt így cselekedni. Ha a
játék továbbmegy, biztosan fölkeresi a közössé-
get, mert ez az átélés elindított benne valamit.
Többen csalódásról számolnak be, mert az an-
gyaltól várták a kiszabadítást, abban azonban
mindnyájan megegyeznek: amiért imádkoztak,
bekövetkezett, és csodálatos, nem várt módon.
Az angyal is ezt tartja a legfontosabbnak: nem
érzi kudarcnak, hogy fizikailag nem ő vitte vég-
be a szabadítást. Azt fűzi még hozzá: „Megtap-
asztaltam, hogy nem vagyok mindenható,
hogy minden esetben Isten cselekszik, és úgy,
ahogyan ő jónak gondolja.” Judit a szerepfelvé-
telről a játék során átélteken keresztül egészen
a visszajelzésekkéig nagyon nagy utat járt be az
angyal kompetenciáját és Isten mindenhatóságát
illetően.

Ez eddigi tapasztalataimra nézve számomra
is újdonsággal szolgált, mert a korábbi angyal-
szerepben lévők inkább úgy élték meg magukat,
mint akik részesednek Isten mindenhatóságá-
ból. Erre lehet példa egy mozzanat a Meglepe-
tés Színház bibliai rögtönzéseiből. Kárpátaljai

vendéjätékunkon, amelyre közvetlenül hűsvét után került sor, mindkét ottani előadásón látni akarták Jézus feltámadását. Természetesen nem ugyanúgy folyt le a jelenet, hiszen más-más játékosokat választottak a különböző szerepekre (Jézus, Mária Magdolna, a tanítványok, az angyalok), de az angyalok mindkét képben némán, viszont annál aktívabban működtek közre: álmot hoztak az örök szemére, elhengerítették a követ, vigasztalták az asszonyokat, bátorították a tanítványokat – valósággal az ő „művük” volt a feltámadás. A jelenetet kérő nézők arról számoltak be, hogy ezzel a viselkedéssel közelebb került hozzájuk a történet. Addig sehogyan sem tudták elképzelni.

Folytatva az angyalok működésének áttekintését a bibliodramatikusan megjelenítésekben, lássunk olyan példákat, amelyek az őrangyal szerepét világítják meg.

Az első egy olyan játékmódban történt, melynek során a csoport tagjait arra kérjük, hogy egy rövid imaginációban forduljanak befelé, és engedjék, hogy belső vetítővásznukon, a lelkük színpadán bibliai alakok jelenjenek meg. Ezek közül válasszanak ki egyet. A játék folyamán mindenkinek lehetősége van arra, hogy ennek a figurának a bőrébe bújva találkozhasson vele. Az átélést az segíti, hogy interjúszerűen kérdéseket teszünk föl nekik, így jutnak egyre mélyebbre a választott alak érzéseiben.

Egy középkorú, segítőfoglalkozású férfi, Ricsi egy angyalt választott, a vak Bartimeus segítőtjét, őrangyalát. Ott áll mellette a Jerikóból kivezető út mentén, és elmondja: „Tudom, mi fog történni.” Önmagát így határozza meg: „Inkább az ő belső hangja vagyok, mint egy kívülről velem beszélgető.” A játék során – meglepő módon és kevéssé érthetően – többször érzékenyül, arcán könnyek peregnek le. Vezetőként az a gondolatom, hogy egy hozzá nagyon közelálló személy (családtag, kliens) lelki vakágán akar segíteni, és a könnyek a tehetetlenségének és fájdalmának szólnak. A játékot ennél a mondatánál állítom le: „Ahhoz akarom elsegíteni, hogy kiszakadjon belőle a kiáltás: könyörülj rajtam!” A játékot követő megbeszélésen Ricsi elmondja, hogy az angyal és Bartimeus is ő maga, neki van szüksége arra, hogy lelkileg lásson, de ez egye-

dül nem megy, segítségre van szüksége. Mindez pedig azért nagyon fontos számára, hogy a rábízottakat jól tudja segíteni, egészen pontosan ahhoz tudja őket eljuttatni, amire tényleg a legnagyobb szükségük van. A játéknak nyilván több rétege van: a segítői identitáson túl a játékos személyes élettörténete, hitének folyamata is föllelhető benne, de azt is megfogalmazhatjuk, hogy egyszerre mutatta föl a benne élő, Istentől eredő jót – az angyal alakjában – és az esendő embert Bartimeusban.

A másik példa egy kisközösség estjéről való. A csoport tagjai ismerik egymást, én, akit egy alkalom megtartására hívtak meg, bibliodráma-vezetőként most találkozom velük először. Rövid bemutatkozást kérek tőlük. Egy férfi – nevezzük Szilárdnak – meglepő módon hozzáfűzi a bemutatkozáshoz, hogy fontos számára a nemzet és a család, valamint, hogy reméli: újszövetségi történetre kerül sor, mert az ószövetségi zsidóság világa távol áll tőle. A mellette ülő hölgy, Ili a felesége, rövid ideje házasság. (Általában férj és feleség együtt nem vesz részt a csoportjainkban, itt a közösség jellegéből adódott, hogy mindketten jelen lehettek az alkalmon.) Az esten az irgalmas szamaritánus példázatát kínáltam eljátszásra. A szamaritánus szerepét Szilárd vállalta, Ili – hosszú tünődés után – a szamaritánus őrangyala lett. A játékot kezdő interjúban Szilárd a szerepben elmondta, hogy a zsidók bántották őt és a családját, de egyik lányát egy zsidó ember védelmébe vette. Ez egészen elgondolkodtatta. Az adott ponton a játékba lépve rátalált az úton fekvő, összevert áldozatra. Hangosan gondolkodott azon, hogy akit lát, az segítségre szorul, viszont az ellenséghez tartozik. Őrangyala – fehér kendő alatt – halk hangon, finoman emlékeztette arra, hogy egy jótettet most viszonzhat az ellenségnek – ezáltal a monológból párbeszéd fejlődött ki. Valóságos vívódásnak lehettünk részesei – segítsen-e vagy sem –, míg a szamaritánus eldöntötte: segítséget nyújt. Ettől kezdve az őrangyal szerepe mintha véget ért volna.

A szerepvisszajelzés során Ili szólalt meg előbb. Mindenképpen olyan szerepet akart, amelyben kapcsolatban lehet Szilárddal. Azért lett őrangyal, mert – ismerve férjét – úgy vélte,

segítségre lesz szüksége ahhoz, hogy egy más népbeli emberhez jó szándékkal forduljon oda. Úgy érezte, addig volt rá szükség, amíg a szamaritanus nem döntötte el, mit tegyen. Az volt a kérdése Szilárdhoz, hogy nem volt-e túl direkt a szerepében, szabadnak tudta-e hagyni a választást illetően. Szilárd azt jelezte vissza, hogy neki nagy segítség volt az őrangyal hangja: úgy élte meg, mint saját belső hangját, és tudatos döntéshez segítette. Ili azt tette még hozzá, hogy ennek örül, viszont a játék egy kérdést szült meg benne: mi a helyzet az őrangyal – az Isten küldötte! – pártfoglaltjának szabad akaratával. A leírt történést jól példázza azt a viszonyt, amely Szilárd és Ili kapcsolatából adódik – fiatal házassákként és egymást megismerő és segítő személyekként. Emellett egy tényleg fontos kérdést vet föl az őrangyal „kompetenciáját” illetően.

Mindkét példa őrangyala túllép az általános felfogáson: mennyire pusztán a baj elhárítása a feladata (hagyományos értelmezésben talán ennyi szerepet tulajdonít neki a közfelfogás), vagy ezen túl is van/lehet szerepe: mint „jó szellem” sugallatot ad és a jóra serkent. Hogyan lehet ezt úgy tenni, hogy nem sérti azt a szabad akaratot, amelyet Isten is tiszteletben tart teremtményeiben?

Az őrangyalhoz hasonló szerepet tölt be Tóbiás könyvében Rafael. Ennek a történetnek az eljátszására egy olyan csoportfolyamatban került sor, amelyben a csoporttagok az első találkozáson kiválasztottak egy bibliai személyt, akivel kapcsolatban kérdéseik voltak. Ezek a kérdések minden esetben valamilyen módon összefüggtek az illető élettörténetével, aktuális élethelyzetével. Az egymást követő alkalmakon aztán protagonistajáték formájában jelenítettük meg e történeteket. Ennek lényege, hogy a vezetők igyekezzenek a protagonista – a főszereplő – érzéseinek, vágyainak megfelelően fölépíteni az est menetét, arra törekedve: minél közelebb kerülhessen aktuális problematikájához.

A csoportban feltűnően sokan választottak olyan bibliai alakot, aki közel van Istenhez vagy Jézushoz, és ebből következően egyfajta közvetítő szerepben áll az emberek előtt. Péter és János apostol, Sámuel és Jónás próféta mellett Jé-

zus tanítványa, Natánael és Rafael angyal került egy-egy este középpontjába.

Móna – harminc körüli, értelmiségi foglalkozású, egyedülálló nő – választása Rafael aranygal volt, aki Tóbiás ügyében intézkedett: Isten elé vitte a rászorulók, szükségüket szenvedők ügyét, és cselekedett is azért, hogy boldogok legyenek. Hozzáteszi: mindig is izgatták az angyalok.

Ezután lehetőséget adtunk a csoport tagjainak arra, hogy a választott szereplő figuráját magukra véve röviden találkozzanak egymással és kérdezzenek egymástól. Rafael Natánaellel kívánt beszélgetni, érdeklődésének tárgya: „Milyen lehet küldöttnek lenni?” A Natánaelt választó csoporttag egy evangélikus lelkész volt, aki hitelesen beszélt arról: szolgálata fundamentumának tartja, hogy Jézus, aki elhívta, ismeri őt, úgy, mint Natánaelt, akiről azt is megmondta, hogy igaz izraelita.

Mire Móna játékára sor került, már viszonylag sokat tudtunk róla. Legnagyobb problémája az volt, hogy nem talál társat magának, pedig keresi és imádkozik is érte. Már-már ott tart, hogy Isten által rámért próbatételnek éli meg ezt a helyzetet, s lassan elveszíti a hitét abban, hogy megváltozhat.

A játékára készülve vezetőtársammal az a gondolatunk támadt, hogy Tóbiás könyvében Mónát nemcsak Rafael szerepe fogta meg, hanem az imával megalapozott, Istenben bízó személyek boldogságot hozó házasságának ténye is. (Erre utalt, hogy többször említette: amikor elolvasta, „végigbőmbölte” a történetet.) Igyekeztünk azt is figyelembe venni, hogy a történetben hangsúlyos Azmodeus szerepe, a „rossz angyalé”. Arra törekedtünk, hogy a játékban Rafaelnek legyen lehetősége szemtől szemben találkozni vele.

Az alkalom elején mindig megkérdezzük a protagonistát, milyen érzésekkel van jelen, milyen kérdések foglalkoztatják. Móna elmondta: zaklatott, mert olyan kérdései vannak, amelyekre nem tudja a választ. Ezek a következők: miért engedi Isten a szenvedést, amikor volna hatalma egyszerre mindent rendbe tenni; mit jelent, hogy Tóbit megvakulását is az angyal rendezte Isten utasítására („megbízást kaptam, hogy próbára tegyelek”); mennyiben vagyunk

felelősek a helyzetünkért, tetteinkért (eredendő bűn, öröklés, neveltetés) – ez főleg Sára esetében merül föl; az ima, a jó cselekedetek „jutalma” Isten áldása, vagy ez más logika mentén történik, mint például Tóbiás esetében.

A protagonistajáték szabályainak megfelelően megkérdeztük: melyik szerepre szeretné ő kiválasztani a csoport tagjait? Az Úr szerepére egy anyjával egykorú, bölcs asszonyt választott. Javaslatunkra, hogy válassza ki a rossz szellemet is, fölcillant a szeme, és erre a szerepre a csoport egyik legférfiasabb, magas, erős tagját kérte meg.

A játékban a szereplők eljátszották Tóbit megvakulását és Sára utolsó férjének halálát. Ezután Isten és Rafael elbeszélgetett az emberekről. Rafaelnek kérdései voltak, nem szemrehányó vagy felelősségre vonó volt, inkább érdeklődő. A történet ment tovább, a játékban Rafael-Azarja igazi segítőként állt Tóbiás mellett. A démon fizikailag is kínozta Sárát, a nászszobába is vele ment. Ekkor az angyal valószínűleg harcra kezdett vele, birkóztak, hosszú, nehéz küzdelemben végül megkötözte. A történet a végére ért, minden a leírtak szerint történt. Az angyal elbűcsűzött, felfedte magát, és az Úrhoz való visszatérése után még beszélgetett vele arról, milyennek látja most a történet szereplőit.

A szerepviszajelzésben az Urat alakító nő elmondta: ugyanazok a fenntartásai, megválaszolatlan kérdései vannak a sorsszerűséggel, igazsággal és igazságtalansággal kapcsolatban, mint az őt kérdező Móna/Rafaelnek. Azt tudta tenni, hogy nem akart „okos” válaszokat adni, egyszerűen csak nézte az emberek életét, és hallgatta őket. Az angyallal folytatott párbeszédében annak felismerésére jutott, hogy akkor avatkozik be az Isten, ha van ehhez „rés”, vagyis hajlandóság, kezdeményezés az ember-től az Isten felé.

Móna arról számolt be, mennyire megérintette, ahogy Ráguel a lányához viszonyult: bátorította, elfogadta, érezte vele, hogy fontos neki és mellette áll. Ezt ő az apjától sohasem kapta meg – tudja, hogy ezzel a hiánnyal kell együtt élnie. Nagyon erősen érezte magát az Azmodeussal való küzdelemben. Most úgy érzi, megkönnyebbült, letett egy terhet. Móna az estét

ezzel a mondattal zárta: „Jó lenne már nem állandóan Istent nyaggatni, hanem hinni neki.”

E játék megmutatja, milyen motivációi lehetnek egy szerepválasztásnak, hogyan fut össze a játékos személyes élettörténete a bibliai történettel, hogyan ad lehetőséget arra, hogy megküzdjön személyes „démonaival”, és így megerősödve menjen tovább az útján.

A példák sorában érdekes lehet rátekinteni egy olyan populáció szerepalakítására, akik – hivatásuknál fogva – közvetítők Isten és ember között, „Isten emberének” is szokás nevezni őket. Az alább leírtak egy olyan csoportban történtek, amelyben majdnem kizárólag papok, lelkészek és hittanárok voltak jelen. Hogyan hat a szerepformálásra a hivatásszemélyiség, illetve hogyan hat ez utóbbira a szerep? Az alábbiakban erre kívánok rávilágítani.

Az első történet a Hágár-elbeszélés azon része volt, amikor Hágár – szíve alatt már Ábrahám-tól fogant magzatával – a pusztába menekül. A Biblia szerint Isten angyala segítségére van, bátorítja. A játékban az angyalt alakító lelkész – egyébként többgyermekes családanya – kezdet-től fogva ellenzi, hogy Hágártól gyermeke legyen Ábrahámnak: a férfit fülebe susogva próbálja meg lebeszélni tervéről, szembesítve Isten hatalmával. Azt gondolja fő feladatának, hogy Isten figyelmeztető hangja legyen, aki a nehéz döntés előtt álló Ábrahámot imádkozásra biztatja. A pusztában moralizálni kezd, direktív, megítélő módon bánik Hágárral, úgy tűnik, szerinte akkor állna helyre a rend, ha a gyermek meg sem születne, tehát Hágár elvetélné. A játék után elmondja, az eszével tudta, hogy Hágár megértésre és vigasztalásra vágyott volna, viszont úgy érezte, a játékban a törvényt kell képviselnie – ezt sokszor megéli a valóságban is, amikor lelkészi szerepben találkozik a hozzá fordulókkal. Most úgy érzi, felülbírálta Isten tervét, amelybe szerepe szerint nem fér bele Izmael megszületése.

A másik történet a Bethesda-fürdői béna gyógyítása. Az angyal szerepét egy középkorú pap játszotta, aki tette a dolgát a víz fölkeveredésekor, de ezt nem vették észre. Annál is inkább háttérbe szorult, mert Jézus közvetlenül a forrás mellett ült. A feldolgozó körben hamar

párhuzamot vont a játékban betöltött szerepe és lelkeszi szolgálata között: időnként azt hiszi, az emberek számára nincs jelentése az ő „küldötti” munkájának, de most megerősítést kapott, hogy ez a „rejtekekben” is működhet.

Föltűnhet, hogy az eddig elmondottakban csak érintőlegesen említettük a rossz, negatív angyalalakokat. Ennek oka, hogy a bukott angyalok – tapasztalatom szerint – három játékban jelennek meg, illetve három történet kapcsán tűnik fel a sátán: a bűnbeeséskor, Jézus megkísértésekor a pusztaban, illetve a Getszemáni-kertben. Minden esetben fekete kendő a jelmeze, és természetesen emberi alakban, az arcát hangsúlyozottan megmutatva kel életre, a bűnbeesés történetében esetleg kigyóként. Egy bemelegítő játék során vált világossá, miként él a csoport tagjaiban a rossz angyal, amikor arra kértük őket: először jó angyalként, majd rossz angyalként nyilvánuljanak meg a teremben járva-keelve. Jó angyalként segítő módon fordultak egymás felé, rossz angyalként viszont ártani próbáltak egymásnak. Tehát nem valami nagy gonoszságot cselekedtek, hanem egyszerűen *ártani* próbáltak.

Hogy egy ilyen játékot is bemutassak, vegyük a Getszemáni-kerti jelenetet. Erre egy olyan periódusban került sor, amikor a csoport témája ez volt: mit teszek döntési helyzetben?

Jézuson és a tanítványokon kívül az angyal és a kísértő szerepelt a képben. Jézus ott hagyja övéit, imát és virasztást kérve, a kísértő azonban elaltatja a tanítványokat. Jézusra azzal kíván hatni, hogy arról győzködi: nincs szükség a szenvedésre, más módon is segíthet az embereken. Az angyal mindvégig szótlannul Jézus mellett van. Jézus visszamegy a tanítványokhoz, újra virasztást és imát kér tőlük. Péter ezt mondja neki: „Érted imádkozzunk? Eddig te imádkoztál

értünk, most mi imádkozzunk érted?” Jézus újra eltávozik tőlük, a kísértő meg az angyal ismét körülveszik, az angyal megerősítő mondata után Jézus határozottan a tanítványokhoz megy, és annyit mond: „Menjünk.”

A játék befejezésekor a tanítványok értetlenséget és tanácstalanságot éreznek, az angyal szomorú – egyrészt Jézus megkísértettsége, másrészt a tanítványok állhatatlansága miatt. A szerepvisszajelzésben a Jézus alakító csoporttag úgy fogalmaz, hogy az angyalával van dolga az életben is, s a játékban is az angyal volt a fontos, az ő jelenlétét kereste. A kísértőt az a kérdés foglalkoztatta: „Hogyan lehet a logikus csábításnak, érvelésnek ellene mondani? Jézus ezt hogyan tudta megtenni?” Az angyal úgy érezte, nem sokat tett, de Jézust alakító csoporttársának visszajelzése új fényben mutatta meg számára annak értelmét.

Talán annyi világossá vált, hogy a bibliodrámá színpadán az angyalok úgy cselekszenek, mint Isten nevében vagy helyette eljáró transzcendens személyek. Működésük teljességgel emberi alakban történik, nem tapasztalunk olyan emelkedettséget, amelyet *Barsi Balázs* fogalmaz meg: „A nyelvek adományáról szólva az Apostol az angyalok nyelvét a pengő cimbalommal hasonlítja össze. Az angyalok nyelve a legmagasabb rendű, az emberi nyelveknél sokkal tökéletesebb nyelv, az égi kultusz nyelve. Az angyalok ott állnak Isten előtt, megértik őt, minden közvetítő nélkül, sőt beszélnek hozzá.”¹² Ha az elmondottakkal talán közelebb kerültünk is az angyalok mibenlétéhez és szerepéhez, mindarról, amiről gondolkodni próbáltam, sokat elárul egy idézet két pap beszélgetéséből: „A sátán jelenléte a titoknélküliség illúziója... az angyal jelenléte viszont csupa titok.”¹³

A tanulmány az Angyalok a Szentírásból a bibliodrámáig című szimpóziumon elhangzott előadás bővített, szerkesztett változata. A találkozót a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Bibliatudományi Tanszéke rendezte 2010. április 30-án.

12 Barsi Balázs: *Örökké megmarad – A Szeretethimnusz magyarázata*. Budapest, 1998, EFO, 17. ■ 13 Mékli Attila – Válczy József: *Evangeliumi töredék*. Budapest, 2009, Kairosz Kiadó, 179.